

Solipsism

AV HANS TEKE (FILOSOFISK TIDSKRIFT NR. 3 2003)

The only existences, of which we are certain, are perceptions, which being immediately present to us by consciousness, command our strongest assent, and are the first foundation of all our conclusions.

David Hume

1. INLEDNING

Föreliggande artikel ska behandla den metafysiska solipsismen (av latinets *solus ipse* = jag ensam), alltså åsikten att det enda som existerar är jag själv inklusive mina upplevelser; att allt som förefaller ha sitt ursprung *utanför* min upplevelse i själva verket endast existerar *inuti* denna, och att världen således är identisk med min upplevelse av den.¹

Det finns inom filosofin en klassisk motsättning mellan å ena sidan realisterna, som hävdar att den värld vi upplever existerar utanför oss och oberoende av våra medvetanden, samt å andra sidan idealisterna som förnekar eller ifrågasätter detta. Dock har få eller inga filosofer varit uttalade solipsister även om vissa haft ståndpunkter som kan ges en solipsistisk tolkning (jag tänker t.ex. på Schopenhauer).

I våra dagar har solipsismen som möjlighet, i varje fall bland svenska filosofer, blivit praktiskt taget helt ignorerad, exempelvis har den aldrig tidigare blivit föremål för någon artikel i denna tidskrift. En närliggande förklaring till detta är väl att problematiken är olöslig och därför inte anses intressant. Men jag tror också att det finns mer känslomässiga faktorer med i bilden: tanken att jag skulle vara fundamentalt ensam är så hotfull och skrämmande att man inte vill ta i den. Dessutom har solipsismen som diskussionsämne den egenheten, att den ifrågasätter existensen av motpartens (från mitt eget åtskilda) medvetande. Detta är ett av de problem som jag i den förestående diskussionen ska försöka bringa klarhet i.

2. UTGÅNGSPUNKT OCH FRÅGESTÄLLNING

Jag skulle vilja ta som utgångspunkt en åsikt som jag tror är representativ för många människors syn på saken, och som Göran Collste ger uttryck för i sin *Inledning till etiken*.

Det är naturligtvis möjligt att ifrågasätta de grundläggande antaganden som görs både inom etiken, t. ex. att man bör undvika smärta och lidande, och inom naturvetenskapen, t. ex. att det existerar en verklighet utanför våra sinnen. Även om det inte går att bevisa att de grundläggande antagandena är sanna förefaller dessa båda ifrågasättanden lika absurda.²

Anser man, som Collste, att redan ifrågasättandet av yttervärldens existens förefaller absurd, så borde man ju i ännu högre grad anse detta om det ställningstagande som solipsisten gör när han förnekar (eller säger sig betvivla) att det finns en värld utanför honom själv. Och frågeställningen för denna artikel blir, i enlighet med detta: Är solipsism en absurd ståndpunkt?

¹ Det finns också *kunskapsteoretisk* solipsism (det enda man kan ha kunskap om är sina egna upplevelser) samt *metodologisk* solipsism (Carnaps användning av det egenpsykiska som bas för sitt konstitutionssystem).

² Collste s. 16 f.

Det finns olika sätt på vilka man driva denna frågeställning men jag har valt att först och främst fråga mig exakt *vad* den person som håller solipsismen för absurd kan tänkas mena. Jag har då funnit tre adekvata tolkningar, som snarare kompletterar än utesluter varandra, nämligen att “din” solipsism emotsäger “min”, att den strider mot vad vi vet är sant³, samt att den är meningslös och onyttig. Dessa tre möjliga invändningar mot den solipsistiska ståndpunkten kommer jag i tur och ordning att diskutera, i syfte att undersöka hur befogade de är som saklig kritik betraktade.

3. INVÄNDNING: “DIN SOLIPSISM EMOTSÄGER MIN”

När man för solipsismen på tal kan man inte bortse från, att om den är sann så existerar min diskussionspartner endast inuti min upplevelse och har alltså inget medvetande (separat från mitt eget). Bara denna konsekvens (och varför inte i kombination med att världen inte fanns innan jag blev till) skulle kunna få många att avfärda solipsismen som absurd.

Men även om man bara betraktar solipsismen som en hypotes, så uppstår ofelbart en komplikation så snart vi försöker enas om dess faktiska innebörd, nämligen att den utesluter att både du och jag kan rätt i påståendet att “endast jag existerar”. Både “din” och “min” solipsism kan inte vara sann, ty då skulle det inte vara solipsism.

Om solipsismen är sann, så innebär det att endast jag som skriver denna text i själva verket finns. Skulle det finnas ett enda subjekt som läser detta och som inte är jag själv, så skulle solipsismen inte vara sann, ty då skulle det finnas upplevelser som inte är mina. Om det finns ett annat subjekt än mitt eget som läser denna text kan jag dock aldrig få veta. Du kan säga till mig: “Jag garanterar att jag finns och att jag, inifrån mitt eget medvetande, läser den text som du har skrivit.” Ändå har du inte gett mig tillstymmelsen till bevis för att du skulle existera på annat sätt än inuti min upplevelse.

Du som läser detta drar måhända den förhastade slutsatsen att din egen upplevelse av denna text, i enlighet med vad jag hittills skrivit, motbevisar solipsismen. Men lika lite som du kan bevisa för mig att du existerar som läsande subjekt utanför mig, lika lite kan jag bevisa min existens som skrivande subjekt utanför dig. Denna text skulle kunna vara skapad av ditt medvetande i samma ögonblick som du läser den – vad skulle kunna bevisa för dig att inte just så är fallet?

Å andra sidan, konstaterar jag utifrån vetenskapen att *mitt* subjekt existerar, kan inte den solipsism som *du* eventuellt tror på under några omständigheter vara sann. Därför ligger det nära till hands för mig att inte ta dig på allvar när du säger “Jag har kommit fram till att endast jag existerar.” Men detta är ett filosofiskt misstag, ty solipsismen handlar alltid om *mitt* förhållande till världen, aldrig om ditt eftersom du tillhör den yttervärld som ifrågasätts.

Därför måste jag, när du argumenterar för att endast du existerar, tolka detta som ett försvar för solipsismen som sådan – alltså att det bara finns *ett* upplevande subjekt – och översätta *ditt* “endast jag existerar” till *mitt* “endast jag existerar”. Först då kan jag ta ställning till om dina argument är övertygande, och först då kan vi eventuellt enas om att solipsismen är en rimlig världsuppfattning.

4. INVÄNDNING: “SOLIPSISMEN STRIDER MOT VAD VI VET ÄR SANT”

³ Mig veterligt är detta den enda av de tre invändningarna som, i olika former, har använts av fackfilosofer.

En annan svårighet med solipsismen är att den strider mot vad vi spontant anser oss veta säkert. Tron på en av subjektet oberoende, kontinuerligt existerande yttervärld är instinktiv och orubblig, vilket konstaterades av David Hume i hans *Treatise* (1739):

Fastän vi tydligt uppfattar beroendet hos och avbrotten i våra perceptioner [---] så får detta oss aldrig att förkasta vårt begrepp om en oberoende och kontinuerlig existens [av en yttre värld]. Denna uppfattning är så djupt rotad i föreställningsförmågan, att det är omöjligt att någonsin rycka upp den, inte heller kommer någon ansträngd metafysisk övertygelse om våra perceptioners beroende [av våra subjekt] att kunna åstadkomma detta.⁴

Att denna yttervärldstro överensstämmer med sanningen, och att all skepticism⁵ i fråga om dylika ting är orimlig, ville den brittiske filosofen G. E. Moore bevisa. I sin uppsats med den minst sagt anspråksfulla titeln "Proof of an External World" (1939) konstaterar Moore, i det han håller upp bägge sina händer framför sig:

Här är en hand och här är en annan.⁶

Från detta härleder han påståendet "Det existerar minst två materiella föremål", och anser sig på detta sätt kunna vederlägga alla tvivel på materiella föremåls existens, samt också alla tvivel på att den yttervärld existerar av vilken de två materiella föremålen är en del.

Jag vet inte om Moore anser att hans händer ger ett *slutgiltigt* bevis för yttervärlden, men oavsett detta står det klart att det "bevis" han lägger fram till sin natur redan *förutsätter* att världen finns utanför honom (och inte bara i hans upplevelse). Detta får hans argumentationssätt att visa sig frapperande svagt för att inte säga oseriöst.⁷

Moorens filosofiska grundantagande är att den kunskap som tillhör common sense har en högre grad av visshet än vad några konkurrerande filosofiska eller vetenskapliga teorier någonsin kan uppnå. Han har aldrig själv förklarat exakt vad han menar med common sense men Anders Wedberg gör i *Filosofins historia* ett försök till detta:

Kanske man ungefär träffar hans mening om man säger, att kunskapen om p tillhör common sense, försåvitt antingen (i) alla, eller i varje fall ett mycket stort antal, människor har just denna kunskap, eller (ii) denna kunskap är av ett sådant slag att alla, eller i varje fall ett mycket stort antal, människor har kunskaper av det slaget. En common sensekunskap är därmed också en kunskap som icke baserar sig på komplicerade vetenskapliga rön och teorier utan som en normal alldaglig erfarenhet skänker oss och som [...] oftast låter formulera sig i det alldagliga språket.⁸

I sin uppsats "Ett försvar för sunnda förnuftet" (A Defence of Common Sense, 1925) ger Moore en lång rad exempel på satser som det är orimligt att ifrågasätta just därför att de grundar sig på denna kunskap; t.ex. att min kropp existerar just nu, att kroppar i min omgivning också existerar, att många människor funnits innan jag blev till, att alla dessa har haft egna medvetanden etc. De filosofer som säger sig betvivla sanningen hos dessa satser –

⁴ Hume s. 264. Min översättning.

⁵ Skepticism: förnekelse av våra möjligheter till säker eller objektiv kunskap.

⁶ Wedberg s. 306.

⁷ Bevisföringen påminner om Samuel Johnsons, då han apropå Berkeleys argument för materiens icke-existens sparkade till en stor sten och sa: "Jag vederlägger den på detta sätt!" (Berkeley s. 11.)

⁸ Wedberg s. 307.

t.ex. idealister och solipsister – kan enligt Moore förebrås, inte bara för att de gör påståenden som är falska, utan för att de gör påståenden som de själva *vet* är falska. Ty vad de påstår strider mot common sense, och även filosoferna använder sig i praktiken av denna kunskap, t.ex. när de säger ”vi” och därmed förutsätter existensen av andra människor. Alltså är de, enligt Moore, i själva verket lika mycket realister som alla andra.

Det anmärkningsvärda häri [---] är nu att en filosof var gång han hävdar denna uppfattning [att vi t.ex. inte kan veta om andra människor existerar] gör ett antagande om ”oss”, d.v.s. inte bara om sig själv utan också om *många andra mänskliga varelser*. När han säger ”ingen mänsklig varelse har någonsin haft kunskap om existensen av andra människor”, säger han: ”det har existerat många andra människor vid sidan om mig och ingen av dessa (inberäknat mig själv) har någonsin haft kunskap om andra människors existens”.⁹

Detta bygger dock, menar jag, på en vantolkning av den skeptiska positionen. När en filosof säger att ”ingen mänsklig varelse har någonsin haft kunskap om existensen av andra människor” säger han i själva verket: ”Varken jag själv, eller någon av de andra människor som eventuellt har existerat, kan vara helt säker på något annat än existensen av det egna jaget.” Och detta är något helt annat. På samma sätt menar solipsisten, när han säger ”vi solipsister har rätt” inte att han tror att det (i absolut mening) finns andra medvetanden, utan snarare: ”Jag har rätt i min solipsism, liksom de människor i min livsupplevelse som delar denna världsuppfattning.”

Den skeptiske filosofen nekar alltså inte till att han i sin vardagliga tillvaro instinktivt agerar som om verkligheten existerade utanför honom – eller för den delen till att han innerligt hoppas att så ska vara fallet. Vad han ifrågasätter är inte att den värld av fysiska ting (sinnesupplevelser) som han lever och hoppas i existerar i *någon form*, utan att den har en *yttre motsvarighet*, oberoende av hans upplevelse av den. Han ifrågasätter att den uppfattning som han i vardagen praktiserar också kan försvaras filosofiskt.

Därför, menar jag, finns det ingen oförenlighet mellan att å ena sidan agera *som om* realismen vore sann, och å andra sidan teoretiskt vara böjd för solipsism eller idealism. Och även om det skulle finnas ”skeptiska” filosofer som verkligen ljuger (för sig själva) när de säger sig betvivla yttervärlden, och som därmed innerst inne verkligen är realister, så skulle detta bara bekräfta något som vi redan vet. Nämligen att det är svårt att betvivla det som man instinktivt håller för sant.

Om Moore hade funnits hos mig just nu skulle han antagligen ha sagt något i stil med: ”Du hör ju själv hur du uttrycker det: ‘Det är svårt att betvivla det som man instinktivt håller för sant’! Det är klart att det är ‘svårt att betvivla’ det som är så självklart sant att praktiskt taget varenda människa – och vartenda djur också för den delen – upplever det på ett så tydligt sätt som man överhuvudtaget kan uppleva något.”

Eftersom Moore betraktar common sense som den avgörande instansen för vad som kan anses rimligt, så hävdar han också att det äger relevans hur många människor som omfattar en viss ståndpunkt, när ståndpunkten ifråga ska bedömas. Det faktum att nästan alla människor är instinktivt övertygade om att de rör sig i en materiell, av medvetandet oberoende, värld med många olika subjekt, är för Moore en stark indikation på – för att inte säga bevis för – att just detta är sanningen om världen.

⁹ Moore s. 31

Låt mig då ställa följande fråga. Om det nu skulle vara så att solipsismen är sanningen, vad äger det då för relevans hur många människor som omfattar den? Ingen, naturligtvis. Då är ju såväl solipsister som realister etc. endast en del av min livsupplevelse. Men om den *inte* är sann då, och det verkligen existerar en oberoende yttervärld med andra medvetanden? Ja, då är det bara att konstatera att common sense-uppfattningen i denna fråga är den rätta.

Men utifrån en neutral position, där man är öppen *både* för möjligheten att världen existerar oberoende av min upplevelse samt för möjligheten att den inte gör det – kan det faktum att det stora flertalet av mina medmänniskor är böjda för realism ge en fingervisning om att detta också är sanningen om världen? Jag betvivlar det. Om en intelligent hjärna skulle visa för mig att solipsismen är självmotsägande på ett sätt som t. ex. realismen inte är, så skulle jag nog påverkas av det, om än inte på ett avgörande sätt. Men att den stora majoriteten av människor spontant (ochoreflekterat) skulle bekänna sig till realismen, ger mig bara bekräftelse på att denna uppfattning är betydligt lättare att förstå och ta till sig.

Och jag vill påstå att verkligheten bakom de skeenden vi upplever ofta är av en karaktär som är svår att begripa utifrån ett common sense-perspektiv. Bryan Magee exemplifierar detta i sin bok *En filosofys bekännelser*.

Även en så grundläggande sak som att vi lever på ytan av ett jättelikt klot som roterar kring sin axel med ythastigheter på upp till sextonhundra kilometer i timmen och på samma gång störtar fram genom rymden är något (jag är frestad att säga våldsamt) kontraintuitivt, omöjligt att se eller känna ens när vi vet att det är sant, och det strider så helt mot det sunda förnuftet [common sense], att de första som framlade det, för bara några hundra år sedan, stämplades som antingen löjeväckande fantaster eller farliga lögnare vilkas vettlösa osanningar om de blev trodda skulle undergräva all sann religion och (därför) den sanna moralen.¹⁰

Detta exempel visar, menar jag, på den allvarliga begränsning som finns hos common sense (i Wedbergs mening) och att denna kunskap därför inte *ensam* kan agera skiljedomare mellan sant och osant, när det gäller uppfattningar av mer avancerad natur.

Men allt detta till trots kan man ju ändå fråga sig: är inte realismen betydligt mer närliggande och därmed mer *sannolik* än t. ex. solipsismen, som ju trots allt är ganska märklig och långsökt? Och ligger inte bevisbördan rimligtvis hos den som förespråkar den långsökta hypotesen?

Mitt svar på den sistnämnda frågan är: jovisst gör den det. Men jag vill också ställa en motfråga: är det verkligen solipsismen som är den långsökta hypotesen? Förespråkar man den så tror man ju endast på existensen av det som man har tillgång till, nämligen innehållet i de egna upplevelserna. Är man däremot realist, så tror man ju dessutom på existensen av något som ligger utanför ens upplevelser, bortom allt som man kan undersöka och kontrollera, nämligen en yttre och oberoende värld som skulle vara orsak till de upplevelser man har, trots att man egentligen inte har några belegg för att så skulle vara fallet. Tala om bevisbörda!

5. INVÄNDNING: "SOLIPSISMEN ÄR MENINGSLÖS OCH ONYTTIG"

Men även om man erkänner att solipsismen inte går att motbevisa, ligger det ändå nära till hands att tycka att denna ståndpunkt är meningslös och onyttig, ja kanske t. o. m. farlig: "Varför ska man ifrågasätta det som är allra mest grundläggande? Solipsismen är ju bara

¹⁰ Magee s. 61 f.

deprimerande och dessutom skulle den som livsåskådning bli förödande. Allting skulle förlora sin mening, inte minst min strävan efter att leva moraliskt, om det bara var jag som existerade.”

På denna invändning har jag egentligen inget tillfredsställande svar. Det är helt riktigt att det finns något ödsligt och skrämmande över den solipsistiska tankegången, särskilt om man inte är van vid den. Säkert är detta anledningen till att så få filosofer (om ens några) har tagit denna radikala konsekvens av sina tvivel på en i absolut mening yttre värld. Och jag vet inte hur en människas beteende och moral skulle påverkas om hon började omfatta solipsismen fullt ut. Detta är naturligtvis högst individuellt, men jag är inte övertygad om att det skulle bli till det sämre. (Ur ett solipsistiskt perspektiv blir ju vissa religiösa tankegångar lättare att ta till sig, t. ex. den att det bemötande som man ger sin omgivning i någon form kommer att återvända till en själv.)

Hur som helst måste man ha klart för sig att denna typ av invändning inte är något argument mot solipsismen som filosofisk möjlighet, utan endast ett ifrågasättande av det meningsfulla eller konstruktiva i att öppna sig för den. Och vad man än anser om det så kan ju de argument som läggs fram, för respektive emot solipsismen, aldrig bedömas på annat sätt än utifrån sig själva.

6. AVSLUTNING

Är solipsism en absurd ståndpunkt? Ja, om man begränsar detta till att innebära att den strider mot vårt grundläggande sätt att se på tillvaron. Kanske skulle man också kunna säga att det är något absurt eller märkligt med en uppfattning som är näst intill omöjlig att omfatta i praktiken, hur många teoretiska argument för den som man än kan uppåda.

Den är däremot inte absurd i betydelsen oförnuftig eller otänkbar. Ty de upplevelser jag har behöver inte ha sitt ursprung i en värld utanför mig. För att kunna bevisa existensen av en sådan måste jag först på något sätt *förutsätta* existensen av en sådan, varför denna bevisföring är dömd att bli cirkulär. Solipsismen är en fullt rimlig filosofisk världsuppfattning, förvisso hotfull men ack så möjlig.

LITTERATUR

- Berkeley, George. 1990. *Valda skrifter*, Natur och Kultur.
 Collste, Göran. 1996. *Inledning till etiken*, Studentlitteratur.
 Hume, David. 1985. *A Treatise of Human Nature*, Penguin Books.
 Lübcke, Poul (red.). 1988. *Filosoflexikonet*, Forum.
 Magee, Bryan. 1999. *En filosofers bekännelser*, Wahlström & Widstrand.
 Moore, G. E. “Ett försvar för sunna förnuftet” i Marc-Wogau, Konrad (red). 1964. *Filosofin genom tiderna, 1900-talet*, Thales.
 Nagel, Thomas. 1991. *Vad är meningen med alltihop?*, Nya Doxa.
 Svensson, Gunnar. 1982. *On Doubting the Reality of Reality*, Almqvist & Wiksell.
 Wedberg, Anders. 1966. *Filosofins historia. Från Bolzano till Wittgenstein*, Bonniers.

